

Argumentai žodį *miestas* nesant slavizmą

DAINIUS RAZAUSKAS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio g. 6, 10308 Vilnius

El. paštas dainius.razauskas@lnkc.lt

Straipsnyje išsakomi argumentai, kodėl žodį *miestas* būtų galima nelaikyti skoliniu, slavizmu. Straipsnį sudaro šeši skyriai. Pirmajame, „Įžangoje“, pristatomas pats klausimas – seniausi žodžio *miestas* bei jo atitikmenų kitose baltų kalbose paminėjimai ir kalbininkų vieninga nuomonė jį esant slavizmą. Antrajame aptariama galima praslavų **město* ‘vieta’ > ‘miestas’ kilmė, bandymai jį etimologizuoti ir nustatytos sąsajos su kitų ide. kalbų žodžiais, tarp jų lie. *mietas* bei la. *miet* ‘kalti mietų stačiatvorė’. Trečiajame ir ketvirtajame skyriuose parodoma būdinga semantinė raida nuo reikšmės ‘aptvaras’ iki reikšmių atitinkamai ‘vieta’ ir ‘miestas’. Penktajame pateikiamas žodžio *miestas* galimas sklandus paaiškinimas lietuvių (baltų) kalbos priemonėmis (remiantis tuo pačiu veiksmažodžiu **mieti* ‘kalti mietų stačiatvorė’, kaip jo būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvis *mie-sta-s*). Galiausiai šeštajame skyriuje, pavadintame „Išvada: *miestas* gali nebūti slavizmas“, persvarstomas ir atmetamas kaip nepakankamas vienintelis argumentas, dėl kurio kalbininkų, pradėdant Kazimieru Būga, žodis laikomas slavizmu, – jo tarimas pietryčių ir šiaurės vakarų žemaičių tar-mėse. Straipsnis iš dalies tarpdisciplininis: nagrinėjant pirmykščių miestų sąrangą pasitelkiami archeologijos argumentai, nagrinėjant ‘vietos’ sąvokos kilmę bei raidą – kultūrinės antropologijos ir t. t.

Raktažodžiai: lie. *miestas*; slavizmų lietuvių kalboje klausimas; reikšmių ‘vieta’ ir ‘miestas’ susidarymas

ĮŽANGA

Žodis *miestas* lietuvių plačiai vartotas jau XVI a. – Martyno Mažvydo, Jono Bretkūno, Mikalojaus Daukšos, Merkelio Petkevičiaus; XVII a. – Samuelio Chylinckio (Samuel Chyliński) Biblijoje, Konstantino Sirvydo žodyne ir t. t. [51: 232; 54: 188]. Atitikmenys nuo seno paliudyti kitose baltų kalbose: latvių *miests* XVII a. Ernsto Gliuko (vok. Johann Ernst Glück, la. Johans Ernsts Glik) Biblijos vertime [28: 592]; prūsų *Meftan* XIV a. pradžios Elbingo žodynėlyje (Nr. 796) ir *maifla* su variantais XVI a. pirmosios pusės Simono Grunau žodyne (Nr. 3) [43: 45, 49]. Taigi trijose baltų kalbose šis žodis žinomas nuo pirmųjų rašto paminklų.

Jau Jonas Basanavičius, remdamasis paprasčiausiu panašumu, buvo tikras, jog „taip iš lenkiško vadinamieji miestai“ [4: 61]. Ir kalbininkų vėliau sutartinai buvo priimta lie. *miestas* laikyti skoliniu iš slavų kalbų, kaip galimus šaltinius nurodant pirmiausia sen. ru. *мѣсто*, sen. blr. *место*, blr. *места* ir sen. le. *miasto*, *miesto*, le. *miasto* bendra reikšme ‘miestas’ [žr. 1: 748; 7: 1309, § 19.15.5; 8: 345; 10: 678; 21: 450; 51: 231; 54: 188; 56: 397; 66: 75; 67: 10 ir kt.]. Skoliniais savo ruožtu laikomi la. *miests* (iš rytų slavų, pasak Konstantino Karulio (Konstantins Karulis), dar iki XIII a.) [28: 592; žr. 21: 450] ir pr. *maista*, *mestan* (pastarasis, pasak Vytauto Mažiulio, iš le. **mēsto*) [42: 574, 601; žr. 21: 450; 56: 397].

Betgi verta įsiklausyti į žymaus XX a. antrosios pusės baltisto Jurijaus Otkupščikovo (Юрий Владимирович Оtkупщиков) pastabą: „Psichologiškai galima suprasti lietuviškai kalbančiuosius, kurie vis gausesnį slaviškos leksikos skverbimosi į jų gimtąją kalbą sąlygomis pradėjo bet kokius panašiai skambančius žodžius laikyti slavizmais. O paskui, įsivyravus hiperpurizmo tendencijoms, daugybė kilme grynai lietuviškų žodžių, turinčių artimų atitikmenų slavų kalbose, buvo paskelbta esant slavizmais, ir daugelis lietuvių inteligentų vengė juos vartoti. <...> Man jau yra tekę pažymėti, jog tariamų slavizmų bei germanizmų skaičius baltų kalbose mūsų dienomis yra gerokai perdėtas. Paradoksaliai tai, kad tyrinėtojai, slavų ar germanų kalbų žodžiui siūlydami baltišką etimologiją, neretai tuo pat metu lieka prie nuomonės, kad atitinkami baltiški žodžiai buvo perimti iš germanų *resp.* slavų kalbų, nors jie natūraliai atitinka tuos pačius fonetikos, žodžių darybos bei semantikos dėsningumus, kuriais remiasi siūlomoji etimologija“ [73: 189–190].

Pamėginame parodyti, kad ir šis atvejis gali būti kaip tik toks.

PRASLAVŲ **MĚSTO*

Minėti slavų žodžiai, iš kurių skolinio teisėmis kildinamas lie. *miestas*, ir jų atitikmenys kitose slavų kalbose suvedami į prolytę **mēsto* pirmine reikšme ‘vieta, locus’. „Slavų kalbų etimologinio žodyno“ teigimu, „pirminę reikšmę ‘locus’ išlaikė pietų ir rytų slavai, o vakarų slavuose nuo XIV a. žodis įgauna reikšmę ‘urbs’ (< ‘gyvenvietė’ < ‘apribota erdvės dalis, tam tikra erdvės dalis, kur galima įsikurti’). Neatmestina ir vok. [žodžių] *Ort, Stadt*, apimančių reikšmes ‘locus’ bei ‘urbs’, įtaka. <...> Reikšmė ‘miestas’ ukrainiečių ir rusų kalbose – vertinys iš vidurio vokiečių aukštaičių *stat* ‘miestas, vieta’, tarpininkaujant vakarų slavų kalboms“ [89: 205]. Vis dėlto Izmailo Sreznevskio duomenimis, reikšme ‘miestas arba miesto tipo gyvenvietė’ šis žodis paliudytas pradedant pačiais ankstyviausiais senosios rusų kalbos šaltiniais, t. y. nuo XI a. (1).

To paties „Slavų kalbų etimologinio žodyno“ apibrėžimu, praslavų **mēsto* – „etimologiškai keblus žodis, slavų kalbose neturintis tolesnių vidinių ryšių, nesama ir tiksliai atitikmenų baltų bei kitose ide. kalbose. Gana plataus tyrinėtojų rato yra priimta etimologija, pagal kurią sl. **mēsto* laikytinas giminišku su lie. *mintū*, *mitaū*, *misti*, la. *mitu*, *mist* ‘gyventi (kur), maitintis’, lie. *maistas*, *maitinū*, *maitinti*, avest. *maēθana-* (n) ‘buveinė, būstas, namas’, *mitayaiti*, *miθnaiti* ‘gyvena (kur), būva’, tačiau tokiu atveju kyla keblumų dėl skirtingų priegaidžių. Praslavų **mēsto* laikomas priesagos *-to* vediniu iš nepaliudyto veiksmažodžio, kuris savo ruožtu būtų kilęs iš ide. šaknies **meit(h)-* reikšme ‘buveinė; maitinimasis, prasimaitinimas’ (46: 715). <...> Pagal kitą požiūrį, praslavų **mēsto* yra priesagos *-to* vedinys iš ide. **mēit-* (: **mēit-* : **mit-*) ‘sutvirtinti; kuolas, miestas’ (46: 709). Šios šaknies atspindžiai – sen. indų *methís* (m), *methī* (f) ‘stulpas’, lo. *mēta* ‘kūgis,

(1) Срезневский, И. И. *Словарь древнерусского языка*. Репринтное издание, т. II, часть I. Москва, 1989, столбец 246; už žinią dėkoju habil. dr. Sergejui Temčinui.

piramidė, stulpas smailiu galu, vid. airių *methas* ‘riboženklis’ (< **mitostu-*), sen. isl. *meiðr* ‘tašas, mietas’, lie. *miėtas*, la. *miets* ‘mietas’. Iš pradžių **mět-to* < **moit-to* buvo būdvardis, apibrėžiantis erdvės dalį, atskirtą nuo likusios teritorijos. <...> Kaip matyti, abiem atvejais sl. **město* iškylo kaip praslavų epochos naujadaras, pagal daiktavardžių su *-to* tipą pasidarytas iš kamieno (vardažodinio arba veiksmožodinio), kurį patį slavų kalbos prarado“ [89: 205–206] (2).

Pastaruoju laiku nieko naujo nesugalvota. Rikas Derksenas (Rick Derksen) abejotomis laiko abi nurodytas sąsajas: „Kaip yra pažymėjęs Frenkelis (21: 460), sąsaja su lie. *misti* yra problemiška dėl to, kad lieka nepaaiškinta **město* šaknies priegaidė – akūtas. Tas pat pasakytina ir apie etimologiją, palaikančią ryšį su formantu *-t- išplėsta sanskrito šaknimi may-* ‘(į)statyti’, *mitá-* ‘įtvirtintas, įkastas, įbestas, pastatytas’. Mano žiniomis, patenkinamų alternatyvų nesama“ [16: 313].

Galiausiai išvis suabejota Julijaus Pokorno (Julius Pokorny) rekonstruotoju ide. daiktavardžiu **meit(h)-* ‘buveinė; maitinimasis, prasimaitinimas, paremtu vien tik baltų veiksmožodžiais lie. *misti* bei la. *mist* ir avestos *maēθanəm* ‘žmonių bei dievų gyvenamoji vieta, buveinė, *miθnāiti* ‘gyvena (kur), būva’, nes, kaip sakyta, sl. **město* sieti su šiais baltų žodžiais neleidžia jų šaknies priegaidė – cirkumfleksas [17: 321–322]. Mums tai svarbu todėl, kad santykinai sustiprina antrąją iš minėtų dviejų etimologijų.

Pažymėtina, kad antrosios etimologijos laikėsi ir Julijus Pokornas (su kita dingstimi savo rekonstruotąja **meit(h)-* jis slavų **město* nesiejo). Antroji etimologija vienintelė nurodoma ir Pavelo Černych (Павел Яковлевич Черных) „Istoriniame etimologiniame šiuolaikinės rusų kalbos žodyne“ [46: 709 (žr. 715); 85: 526]. Vladimiras Toporovas (Владимир Николаевич Топоров) viename iš paskutiniųjų savo darbų, skirtame „vietos“ sąvokai ir slavų žodžio **město* etimologijai, pirmąją sąsają (su lie. *misti*, *maistas*) irgi atmeta ir pasisako už antrąją [80: 98–99] (3).

V. Toporovas pateikė ir savitą praslavų **město* ‘vieta’ kilmės aiškinimą. Pirmiausia jis pabrėžė ‘vietos’ sąvokos ryšį su pirmykšte šventvieta, pasižyminčia centriškumu: „‘Vietos’ ribose, viduje, paprastai pačiame centre, buvo aukščiausia sakralinė vertybė – šventykla ar koks nors simbolinis centro įvaizdis, kaip stulpas, medis“ ar kt., nuo kurio tolstant periferijos link, erdvės ir objektų šventumas tolydžio mažėja; „Šiaip ar taip, maždaug tokią ‘vietos’ sudėtį ir svarbiausių jos objektų išdėstymą daugelyje archajinių tradicijų yra aprašę tyrinėtojai archeologai bei etnografai“ [80: 37]. Tuo remiantis, atkreiptas dėmesys į praslavų prieveiksmį **mitusb* bei atitinkamus veiksmožodžius, turinčius skersumo, skersavimo, kryžiavimo semantiką, kaip sen. ru., ru. dial. *мумысь* ‘skersai, kryžium’, le. dial. *mitus*, *mitus* ‘skersai, kryžium, priešpriešiais’ ir kt. [80: 100–101; žr. 90: 59–61]. „Kalbame apie *mit-* šaknies žodžius, kurių reikšmės aktualizuoja s k e r s u m o, kaip dviejų priešybių sintezės, idėją. Šioje konstrukcijoje atsiranda centras, kuriame kertasi dvi statmenos linijos, nurodančios keturias pagrindines kryptis. Centras tarsi valdo jas, nors pats atsiranda kaip dviejų skersinių linijų sankirtos taškas. Klasikinis pavyzdys – k r y ž i a u s pavidalo konstrukcija, nesuskaitomą galybę kartų iškylanti kuo įvairiausiose tradicijose, kur kryžius tampa svarbiausiu simboliu. Kai tik užsimenama apie kontekstus, kuriuose

(2) Čia ir abiejų etimologijų literatūra. Papildomai žr. 85: 525–526; 28: 592; 51: 231; 66: 75. Nelabai įtikinamą (veikiau antrinę ir „poetinę“) reikšmių ‘miestas’–‘maistas’ sąsają, gretinant su sąsaja *pilis–pilas*, žr. 79: 127.

(3) Straipsnio, matyt, nebespėta visai užbaigti, sutvarkyti, jam lyg ir trūksta nuoseklumo, bet pagrindinės mintys atskiriamomis atkarpomis išskaitomos pakankamai aiškiai.

dalyvauja *mit-* šaknies žodis ir turimas omenyje dviejų statmenų linijų susikirtimas (plg. primityvius bandymus nubraižyti gyvenvietės planą daugelyje archajinių kultūrų), tuo pat metu susidaro centru paremta ketvirtainė schema, panaši į aprašytąją Senovės Romos atveju (nors tokius pavyzdžius galima laikyti tipiškais ir gana paplitusiais). Kaip ir Romoje, ši schema iš susikertančių linijų, žymimų *mit-* šaknies žodžiais, regis, visuomet ar beveik visuomet yra taikoma *h o r i z o n t a l i a i* arba jai artimai plokštumai. Vis dėlto įdomu, kad horizontaliai priklausantis centras, pasirodo, tuo pat metu yra ir centras vertikalėje, jungiančioje Dangų su Požemiais ir einančioje per Žemės paviršiaus plokštumos centrą. Ši ideali geometrinė vertikalė, realiai įkūnijama tokių mitinių vaizdinių kaip pasaulio medis, kalnas, stulpas, kopėčios ir pan., kai kuriose tradicijose įvardijama tos pačios šaknies žodžiais kaip susikertančios horizontalios linijos. Baltų kalbose ši vertikalė gali būti įvardyta, be kita ko, ide. šaknies **meit-* : **moit-* : **mit-* refleksais, veiksmazodžio atveju – bendra reikšme ‘sutvirtinti’ (‘tvirtai laikyti’), daiktavardžio atveju – reikšme ‘stulpas, kolona, kuolas, mietas, lazda’ <...>. Plg. lie. *miėtas* (*s t o v i* kaip *mietas*), la. *miets* ‘mietas’ (*s t ā v k ā* *miets* ‘stovi kaip mietas’), plg. *mietu žogs* ‘stačiatvorė’ <...>; sen. indų *mit* fem. ‘stulpas, kolona’, *methi-* masc.; <...> sen. isl. *meiðr* ‘tašas, mietas’ ir kt. [80: 101–102, išretinta V. T.].

Mums dabar svarbiausia yra pati prasl. **mėsto* sąsaja su lie. *mietas*, la. *miets*, kuri gali būti suprantama ir kitaip: žodis *mietas* gali atvesti prie reikšmės ‘vieta’ ne vien kaip jos centrinė vertikali ašis, o kaip ją aplinkui supantis *miety* aptvaras, taigi įkūnyti ne ‘vietos’ vidurį, o jos ribą.

Kaip rašyta „Slavų kalbų etimologiniame žodyne“, praslavų **mėsto* reikšmė ‘miestas, urbs’ išsirutuliojo iš reikšmės ‘gyvenvietė’, o ši – iš reikšmės ‘a p r i b o t a’ erdvės dalis, tam tikra erdvės dalis, kur galima įsikurti; ir (pažodžiui) „iš pradžių **mēt-to* < **moit-to* buvo būdvardis, apibrėžiantis erdvės dalį, atskirtą nuo likusios teritorijos“. Atitinkamos reikšmės savaime ryškėja seniausiuose paliudytuose pavyzdžiuose, kaip sen. ru. *мѣсто* ‘tam tikra vieta su a p r i b r ė ž t a r i b a’ (*Повесть временных лет*, XI a.), ypač sen. le. *miasto*, *miesto* ‘teritorija, a p s u p t a s i e n a’ (XVI a.) [89: 203–204] ir kt. Rusų žodis *место* bendriausia prasme irgi nusakomas kaip ‘erdvės, žemės paviršiaus dalis, tam tikra a p r i b o t a’ vieta, ‘kam nors skirta ar kam nors tinkama erdvės dalis’ ir ‘gyvenamoji vieta, apskritai gyvenvietė, miesto tipo gyvenvietė’ [80: 85]. Pasak paties V. Toporovo, „vieta pagal apibrėžimą neįmanoma be r i b o s“, ir atvirkščiai: „iš esmės nebūna r i b o s be vietos, kurią ji riboja“ [80: 28, 58, išretinta V. T.]. Taigi: „Tarp vietos ir ribos ryšys abipusis. Iš esmės vieta mena ribą, o riba sudaro ir galutinai įformina vietą“, be to: „Vietų ribos gali būti arba natūralios, tarsi numatytos gamtos ir gyventojų vertinamos kaip tinkamos, patikimos, mažų mažiausiai patenkinamos, arba dirbtinės, suformuotos pačių gyventojų pagal tam tikrus reikalavimus, turinčius patenkinti deramą saugumo lygį“, iš tikrųjų istorijoje žmonėms „[y]ra tekę griebtis visai nesimboliškų saugumo užtikrinimo priemonių – jie tvėrė aptvarus, gardus, ankstyvuosius tvirtovių sienų pirmtakus, sudariusius ankstyvojo miesto tipo gyvenvietes“ [80: 36]. Todėl išties, nors ir neatmetant galimos vok. *Ort*, *Stadt* ‘vieta’ ir ‘miestas’ įtakos, išvestinė, antroji praslavų **mėsto* reikšmė ‘miestas’ savaime, „žinoma, buvo griežto erdvės apribojimo padarinys“ [80: 103].

Negana to, kaip matyti, reikšmės ‘vieta’ ir ‘miestas’ nėra tolimos, priešingai – jos labai artimos, sklandžiai pereina viena į kitą ir skiriasi iš esmės tik ribos „griežtumo laipsniu“ – ‘vieta’ gali būti išvedama iš to paties pirminio ribą nustatančio aptvertumo kaip ir ‘miestas’, tik daugiau simboliško nei praktiško. Tačiau tikrovėje jis bet kuriuo atveju

neišvengiamai turėjo įgauti vienokio ar kitokio – mažiau tvirto ir daugiau simboliško arba, atvirkščiai, mažiau simboliško ir pakankamai tvirto – realaus aptvaro pavidalą.

Vadinasi, praslavų **město* pirminė reikšmė ‘vieta, locus’ gali būti kildinama iš reikšmės ‘aptvaras’ arba, kol žodis dar buvo aiškiai siejamas su atitinkamu veiksmožodžiu ir suvokiamas kaip dalyvis, – iš reikšmės ‘aptverta(s)’.

‘VIETA’ < ‘APTVARAS’

Pažymėtina, kad reikšmė ‘vieta’ ir kitais atvejais yra susijusi su aptvertumu ir gali būti juo grindžiama, ypač atsižvelgiant į labai tikėtiną ryšį su pirmąją šventvieta. Apskritai: „Religinę vietą sudaro du skirtingi elementai: *prie* ko ir *viduje* ko, arba, abu juos įvadrijant, židinytis ir sritis. Taip ritualas, pavyzdžiui, atliekamas *prie* aukuro šventyklos *viduje*. <...> Ideali pora iš židinio viduryje ir srities perimetro labai aiškiai rodo, kaip šventa vieta gali būti ne tik (arba visai ne) vieta gamtoje, o pats idėjinis pavidalas, primetamas inertiškam pasauliui. Pažymėti vietą – tai tarsi suformatuoti jos diską“ [18: 25–26].

Vis dėlto gamtoje vietos perimetras labai dažnai pažymimas būtent apšmaigstant ją kuoliukais, šakomis ar vytimis. Pradedant iš toli, Viktoro Ternerio (Victor Turner) aprašytoje Zambijos (pietų vidurio Afrika) ndembu gentyje ritualui skirtos vietos perimetras pažymimas prilaužytomis bei supintomis šakomis [58: 22–23]. Būsimo ritualo vietą šakelėmis, vytimis apšmaigsto Pietų Amerikos indėnai araukanai [19: 123]. Lazdynų vytimis vietą ritualui nužymėdavo senovės skandinavai, lazdynų šakų rate būdavo duodamos priesaikos [81: 25, žr. 90]. Tai vadinamasis „*Vė* – keturkampis, apvalus arba trikampis šventas aptvaras, sudarytas iš stačių akmenų arba pašventintos lazdynų vyčių tvoros (su virve), vadintos *Vėbond*. Tokie aptvarai galėjo būti laikini, bendruomenei susirinkus paliudyti sumokėtos skolos ar duotos priesaikos. Ritualinės dvikovos irgi vykdavo *Vėbondė*, ir šiuolaikinis bokso ringas (esmiškai keturkampis) yra kaip tik jo liekana“ [26: 119–120, žr. 182; 62: 487, ten ir šaltiniai]. Šitaip nužymėtoje vietoje vykdavo ir teismai, kaip liudija, pavyzdžiui, *Egilio saga*: „Teismo vieta buvo lygus laukas, aplink apšmaigstytas lazdynų gairėmis. Tarp lazdynų gairių buvo įtempta virvė, vadinama teismo riba. Viduje ratu sėdėjo teisėjai“ [20: 161; žr. 81: 25, 90]. Panašūs papročiai, matyt, galiojo ir mūsų kraštuose, nes dar 1723 m. jėzuitų ataskaitoje už veiklą Lietuvai tuomet priklausiusioje Livonijos dalyje pasakojama apie jų išverstą šventą ažuolą ir išgriautą šventyklą, kuri atrodė štai kaip: *Circa radices huius quercus erat pavementum lapidibus stratum, in circum vero bacillis vallatum* „Aplinkui šio ažuolo šaknis buvo paklotas akmenų grindinys, apsuptas l a z d ū a p t v a r u“ [5: 310, 312, vertė Vytautas Ališauskas].

Todėl įtikinamas yra Konstantino Karulio sprendimas žodžius lie. *vieta*, la. *vieta* kilme sieti su lie. *vytis*, la. dial. *vīte*, *vītis* ‘vytis’, ru. *вѣтвь* ‘šaka’ ir kt. (ide. **ueit-* < **uei-* ‘lenkti, vyti’), palyginimui nurodant XVII a. užrašytą latvių žodį *apvīts* reikšme ‘aptvertas’ < ‘apšmaigstyta šakomis’ arba ‘apsuptas supintomis vytimis’; pirminė žodžių lie. *vieta*, la. *vieta* reikšmė tad, pasak K. Karulio, buvusi *‘apšmaigstyta arba supintomis šakomis apsupta, aptverta vieta’, tebežiūrima junginiuose la. *dārza vieta* ‘aptverta vieta daržui (sodui)’, *mājas vieta* ‘sodybos pastatai su aplink aptverta erdve’ ir pan. [29: 526–527] (4). Sąsaja su *vyti* iškyla ir Viktorijai Daujotytei samprotaujant apie „mirusiųjų būstą“ – pilkapiuose užtinkamus akmenų vainikus: „Šitas akmenų *vainikas*, mąstant apie *vietą*, labiausiai ir pritraukia akis. Tai yra būsto akivaizdybė, *vietos* apribojimas, atidavimas mirusiųjų

(4) Kitokius, mažiau pagrįstus, šių žodžių aiškinimus žr. 8: 335, 491; 21: 1246–1247, 1267; 46: 1123–1124; plg. 56: 750; 82: 321 ir kt.

nuosavybėn. Iki šiol statant namą iš rąstų, ant pamatų klojamas *vainikas*. <...> Bet pilkapio akmenų vainikas gali būti suvoktas kaip gynybinė siena, sauga. Akmenų *vainikas* saugo mirusiųjų *vieta*“ (kursyvas D. R.) [14: 27]. Ant būsimο namo vietą ribojančio akmenų pamato augantis sienų *vainikas* – irgi iškalbingas pavyzdys.

Negana to, šie pavyzdžiai pagrečiui akivaizdžiai rodo ‘vietos’ reikšmės raidą ‘gyvenamosios vietos’ link, taigi ‘miesto’ kryptimi. Reikšmę ‘kiemas, sodyba’ neseniai tebeturėjo ir lie. *vieta* [8: 335]. Pažymėtina, kad ru. *место* ‘vieta’ tarmėse irgi įgauna reikšmės ‘sodyba’, ‘daržas’. Visa tai papildomai patvirtina, kad sl. **město* reikšmių raida nuo ‘vieta’ prie ‘gyvenamoji vieta, gyvenvietė’ ir galiausiai ‘miestas’ yra ne priklausoma išimtinai nuo išorinės (vokiečių) įtakos, o savaime būdinga (galimų įtakų, žinoma, neatmetant).

Iš tolimesnių pavyzdžių dar paminėtinas vedų (aukojimui) aptvertos vietos pavadinimas *vrjána-*, įgaunantis reikšmės ‘vieta’, ‘gardas, aptvaras (gyvuliams ganykloje)’ ir ‘aptverta gyvenvietė’ [25: 1329; 38: 1009; 69: 50; žr. 41: 243; 39: 573]. Atskirai paimtų (nekalbant apie ‘aptvertumą’) reikšmių ‘vieta’ – ‘gyvenamoji vieta’ – ‘miestas’ pirmąją ryšį liudija ir sen. indų *vāstu-* ‘vieta’, ‘vieta statiniui, pastatui, namui’, ‘namai, sodyba, gyvenamoji vieta’ ir pan. drauge su graikiškuoju atitikmeniu *ἄστυ* (< *ἄστυ*) ‘miestas’ [41: 198; 39: 549; 46: 1170; 22: 173–174; 75: 496, išn. 18; žr. 38: 948; 68: 252 ir kt.]. Galų gale ir vok. *Stadt* ‘miestas’ yra išsirutuliojęs iš vid. vok. aukšt. *stat* ‘vieta’ [31: 785–786; 45: 1339]. Panašiai angl. *place* ‘vieta’ pagal kontekstą įgauna reikšmę ‘apgyventa vietovė, gyvenvietė, miestelis, miestas’.

Užsiminus apie žodžio *vieta* etimologiją, papildomai atsižvelgtinas vedų veiksmazodis (*pari*)*vya-* ‘(iš visų pusių) apsupti, įsupti, apvy(nio)ti’ (giminiškas su lie. *vyti*, *vynioti*) ir jo būtojo laiko dalyvis *pāri-vīta-* ‘(iš visų pusių) apsuptas, apvytas, kuriuo „Rigvedoje“ dusyk (I.128.1 ir IV.03.02) apibūdinama šventoji aukojimo ugnis (ved. *agni-*, vyr. g.), juolab kad tos pačios šaknies vedų daiktavardis *vetasá-* yra kaip tik ‘lazda, liauna šaka, vytis; nendrė’ (giminiškas su lie. *vytis*) [žr. 25: 1352 (*vetasá-*), 1359–1360; 38: 602 (*pari-vye-*), 1004 (3 *vītá-*), 1014 (*vetasá-*); 41: 254, 273; 39: 578–579, 592–593 ir kt.]. „Rigvedos“ vertėja į rusų kalbą Tatjana Jelizarenkova pirmąjį kartą verčia ‘*окруженный*’ = ‘apsuptas’ ir paaiškinimuose priduria: „Turima omenyje, kad aukojimo ugnis iš visų pusių apdėta pliauskomis, saugančiomis ją kaip užtvara“; o antrąsyk jau tiesiog ‘*обложенный* (дровами)’ = ‘apdėtas (malkomis)’ [74: 161, 623 ir 362]. Bet pačiame tekste apie jokiais pliauskas ar malkas kalbos nėra, tad ar ne teisingiau šiuo atveju būtų versti „etimologiškai“: *ap-vytas*, numanant reikšmę ‘apsmaigstytas vytimis’, juolab atsižvelgiant į minėtąją latvių *ap-vīts* XVII a. paliudytą reikšmę ‘aptvertas’. Rasi čia turime archajišką „inkliuzą“, iš kurio aiškiai tebe-matyti žodžio *vieta* raida.

Pridurtina, kad ir prūsų **deiktan* (užr. *deicktan*, *deickton* bei pan.) ‘vieta’, ir lie. *daiktas*, taip pat turintis reikšmę ‘vieta’, yra kildinami iš veiksmazodžio balt. **dēig-* ‘smeigti’, nors reikšmių raidos pavyzdys pasitelkiamas kitoks: nuo lo. *punctum* ‘smeigimas, taškas’ iki pranc. *point* ‘taškas, vieta, dalykas’ [42: 111; 77: 316; žr. 80: 29]. Tik ir šiuo atveju gal verta turėti omenyje aptartąją kitokią galimą raidą – reikšmių slinktį nuo ‘smeigti’ per ‘(ap) smeigtas, apsmaitstytas (šakomis, virbais, lazdomis, kuolais, basliais ir pan.)’ iki ‘vieta’ (5). Pažymėtina, kad reikšmę ‘daiktas’ tarmėse įgauna ir rusų *место* (pavyzdžiui: *Подай мне это место* „Paduok man tą daiktą“; dar plg. vedinį *мэстина* ‘daiktas’) [80: 83]. Taigi reikšmė ‘daiktas, dalykas’ galėjo atsirasti iš reikšmės ‘vieta’.

(5) Formos atžvilgiu prie *daik-tas* paminėtinas *daig-stas* ‘dygsnis’ (33 II: 217), tarpusavyje sutinkantys taip pat kaip *mie-tas* ir *mie-stas* (žr. toliau).

'MIESTAS' < 'APTVARAS'

Juo labiau būdinga, visuotinė, tiesiog pavyzdinė yra reikšmių raida nuo 'aptvaras' iki 'miestas'. Aptvarą, aptvaro vidų pažodžiui reiškia majų miesto vardas Ičpa [76: 261]. Babiloniečių epe senoji šumerų sostinė Urukas visuomet minimas tik su epitetu „aptvertas Urukas“ [57: 140–141, 163–164]. Senovės Palestinoje miestai (tarp jų Jeruzalė) nuo paprastų gyvenviečių skyrėsi kaip tik tuo, kad buvo aptverti [6: 71]. Net ir Biblijoje „skirtumas tarp miesto ir kaimo grindžiamas tuo, kad miestas apsuptas mūrų, o kaimas atviras, tai yra neturi mūrų (žr. 1 Sam 6.18; Est 9.19; Ez 38.11)“ [12: 13]. Panašiai, pasak Cezario („Galų karo užrašai“ 5.21): „Britanai vadina miestu (*oppidum*) sunkiai prieinamas miško vietas, sustiprintas pylimu ir grioviu, kur jie paprastai slepiasi norėdami apsisaugoti nuo priešų puolimo“ [11: 95]. Senovės islandų *Egilio sagoje* tasai su kariauna ketino užpulti ir apiplėšti Lundą, bet „miestą juosė medinė siena“ [20: 123]. Anglų kalboje 'miestą' reiškiantis žodis *town* savaime mena aptvarą, nes yra kilęs iš senosios anglų kalbos žodžio *tūn* 'tvora, aptvaras', o šis – iš germanų **tūnaz* 'tvora, aptvaras', kaip ir vokiečių *Zaun* 'tvora, aptvaras' bei kt.; tos pat šaknies yra galų sudurtinių oikonimų dėmuo *-dūnum* ir sen. airių *dūn* 'tvirtovė' [7: 1309, § 19.15.4; 30: 774; 31: 904; 44: 500; 45: 1593; žr. 60: 15; 56: 458]. Beje, senovės skandinavų bei anglų kalbose germanų **tūna-* 'tvora, aptvaras' buvo įgijęs reikšmę 'aptverta, apsaugota (sodo, sodybos, kiemo) v i e t a (eingehogter Platz)', ir kaip tik iš jos – taigi per ją – radosi angl. *town* [31: 904; 45: 1593]. Senas skolinys iš germanų yra slavų **tynъ* 'statinių tvora, stačiatvorė': rusų *тын*, lenkų *tyn*, iš jo miesto pavadinimas *Tyniec* ir kt. [84: 132]. Netgi vėlyvųjų viduramžių „Italijoje būtinybė gyventojams glaustis už įtvirtintų sienų, kurių deramės būklės palaikymas buvo tapęs gyvybiniu reikalu, prisidėjo prie miestų atgimimo“ [70: 316], tuo papildomai patvirtindama esminę miesto, kaip reiškinio, priklausomybę nuo gynybinio aptvaro. Tą patį ryšį pabrėžia Stivenas Rovelas (Stephen C. Rowell), nagrinėdamas Vilniaus Kreivąją pilį, ar Kreivąjį miestą, mininčius įvairiakalbius šaltinius: „*Castrum* viduramžių tekstuose taip pat turi daug reikšmių – sienomis apjuostas miestelis, pilis, tvirtovė, vyskupo miestas, įtvirtinta karaliaus rezidencija. Šiuo atveju šis žodis reiškia įtvirtintą gyvenvietę, tvirtovę, citadelę, (karinę) prieglaudą. Tą pačią reikšmę turi ir rusų žodis *gorod*: seniausioji reikšmė – *военное укрепление* ['karinis įtvirtinimas'] arba *территория внутри укрепления* ['teritorija įtvirtinimo viduje']. Iš tokių pradmenų, kaip ir Vakarų Europoje, kyla dabartinis reiškinys – miestas. <...> Mūsų tekstai kalba apie tvirtovę, įtvirtintą gyvenvietę, kurią galima vadinti pilimi (arba miestu, turint omenyje, kad šiuo atveju šie žodžiai – sinonimai)“ [50: 114–115] (6).

Ką tik paminėtas ru. *gorod* 'miestas' – itin ryškus pavyzdys, mat tarmėse jis iki šiol tebeturi reikšmę 'aptvaras, a p t v e r t a v i e t a' (kaip ir sen. ru. *gorodъ* 'aptvaras, tvora' bei 'tvirtovė, miestas') ir drauge su kitų slavų kalbų atitikmenimis remiasi praslavų žodžiu **gordъ* 'miestas' < 'aptvaras' [žr. 87: 37–38 ir daug kur kitur]. (Palyginimui su minėtu la. *dārza vieta* 'aptverta vieta daržui, sodui' atsižvelgtinas ru. *o-gorod* 'daržas' < 'aptverta vieta'.) Lietuvių kalboje slaviškąjį žodį tiksliai atliepia *gardas* 'atitverta tvarto dalis', 'aptvaras lauke ar ganykloje gyvuliams', taip pat 'miestas'. Pastarosios reikšmės senumą rodytų tokie gyvenviečių, tarp jų *m i e s t ū*, pavadinimai kaip *Gardai* (pradedant 1253 m., dabar Žemaičių Kalvarija), *Gārdamas* (Šilutės r.), *Gardeikiai* (ties Galdape Karaliaučiaus sr.), *Gardėliai* (Kelmės r.), *Gārdėnai* (Šiaulių r.), *Gārdiské* (Šilalės r.), taip pat *Balgardis* ar *Balgardžiai* (ties Tilže), *Pāgardė* (Mažeikių r.) [32a: 77, 211; 36: 80; 62a: 105, 258; 8: 440; 21: 135; 53: 207, 563;

(6) Straipsnio 16-oje išnašoje (p. 126) priduriama, kad panašias reikšmes į *castrum* turi viduramžių lotynų *civitas* ir *castellum*.

45a: 66, 125 (žr. 26a: 538; 10a: 224)]. Kazimieras Būga, Maksas Fasmeris (Max Vasmer), Algirdas Sabaliauskas prie lietuviškų vietovardžių priskiria ir *Garđiną* [8: 440; 82: 443 (žr. 459); 52: 93], nors kiti jį laiko slavišku [87: 39–40; 72a: 62; 67a: 44]), plg. tokius pat viensėdžio, ganyklos, pievos, kalno, tilto ir kt. pavadinimus dabartinėse Lietuvos ribose [36: 80–81]. Pasak A. Sabaliausko, „kiaulių gardas ir kunigaikščių pilis iš pirmo žvilgsnio, rodos, yra nesuderinami dalykai. Tačiau prisiminkime pilių ir miestų istoriją. Juk ir senovės miestas, ir pilis, kuri paprastai duodavo šiam miestui pradžią, ir tas kiaulių gardas pirmiausia yra tam tikra aptverta vieta. Taigi dėl šių žodžių giminystės netektų abejoti. Kad ir lietuvių kalboje seniau žodis *garđas* vartotas ‘miesto’ reikšme, tikriausiai liudytų jau mūsų minėtas *Garđinas*“ [52: 93]. Gyvulių gardas ir pilis, miestas senovėje yra buvę netgi labai suderinami, ne tik tuo, kad abu buvo aptverti, bet ir pagal savo tiesioginę paskirtį. Tiesiai šviesiai apie tai kalba archeologai. Štai Rimutės Rimantienės patikinimu, ankstyvuosiuose piliakalniuose „pastatai paprastai būdavo tik aikštelės pakraščiuose. Vidurį palikdavo tuščią, matyt, gyvuliams suvaryti“ [48: 30]. Ir pasak Vytauto Daugudžio, piliakalnio „aikštelės viduryje tuomet buvo kiemas, kur dažniausiai pavojaus metu galėjo būti suvaromi gyvuliai“ [13: 18]. Užtat labai taikliai apie ankstyvuosius baltų piliakalnius yra pasakęs Gintautas Zabiela: „Viena iš gyvenviečių įtvirtinimų prasmų galėjo būti ir gardai naminiams gyvuliams (medinės tvoros)“ [64: 43, žr. 64–65, 113]. Vienas vėlyviausių pavyzdžių – garsieji Pilėnai, aprašyti Vygando Marburgiečio „Naujojoje Prūsijos kronikoje“ (XIV a. pabaiga): „Išgirdę apie atžygiuojančius Ordino brolius, su moterimis, vaikais, gyvuliais, turtu ir manta subėgo [į tvirtovę], kaip į saugų prieglobstį“ [37: 219–220]. Taigi į *gardą*.

Argumentas už šio žodžio reikšmės ‘miestas’ senumą taip pat yra *apy-garda* ar *apy-gardas*, *apy-gardė*, *apy-gardis* ‘apylinkė, kraštas apie kokį centrą (miestą)’, taigi iš esmės „apy-miestis“, pavyzdžiai: *Visam miesto apygarde pažįstamas* (Frydricho Kuršaičio žodynas); *Jis paėmė pilį, tai jo ir piliis, ir apygardė* (Vincas Pietaris), t. y. „apy-pilis“; pagaliau *apy-gardė* dar turi buitinę reikšmę ‘vieta apie gardą (tvartę)’ [33 I: 205–206], akivaizdžiai rodančią, jog priešdėlinio vedinio reikšmė tiesiogiai pareina nuo atitinkamos *gardo* reikšmės. Vadinas, *apy-gardos* reikšmė ‘apylinkė, kraštas apie miestą’ remiasi žodžio *gardas* reikšme ‘miestas’ ir tuo ją neginčytinai patvirtina.

Pažymėtina, kad senovės baltų teritorijoje, bent jau šiuolaikinių lietuvių ir latvių gyvenamose žemėse, pradedant mažų mažiausiai vėlyvuojū neolitu (III tūkst. pr. Kr. pabaiga – II tūkst. pradžia), gyvenvietės sutvirtinamos apjuosiant (pylimu ir) aptvaru iš vienos, dviejų ar daugiau eilių stačiatvorių, kurių tarpai gali būti papildomai sutvirtinami horizontaliais rąstais, molium, akmenimis ir pan. [žr. 49: 268–270; 63: 92; 23: 125; 86: 61–71 ir kt.]. Pasak Rimutės Rimantienės, žalvario ir geležies amžiaus pradžios „ankstyvuosius [piliakalnius] rengė neaukštose kalvelėse, prie mažų upelių, ypač jų santakose, prie ežerų. Pakraščius tvirtino statmenų k o l ų a p t v a r a i s. Paprastai išlieka tik stulpaviečių eilės. Labai ryškiai dvi stulpaviečių eilės buvo matyti archeologės R. Kulikauskienės tyrinėtame Narkūnų piliakalnyje. Tarpai turėjo būti išpinti šakomis. Apačioje toks aptvaras sutvirtintas molio pylimėliu ir apdėtas akmenimis. Panašus buvo ir archeologės E. Grigalavičienės tyrinėto Nevieriškės piliakalnio aptvaras. Kiek vėlesnio jos tyrinėto Sokiškių piliakalnio aptvarai dar sudėtingesni – su grioviais ir pylimais, ant kurių stovėjo tvoros. Matyti, kad tuos aptvarus ir pylimus gyventojai taisė ir stiprino. Tokių aptvarų bei pylimų rasta ir seniau archeologų L. Kšivickio (Krzywicki) ir P. Tarasenos tyrinėtuose Moškėnų, Petrešiūnų, Velikuškių, Vosgėlių ir kt. ankstyvuosiuose piliakalniuose“

[48: 29–30]. Vytauto Daugudžio duomenimis, „užtvartos dažniausiai būdavo iš statmenai maždaug kas 1 m vienoje eilėje išilgai pylimėlio į žemę į k a l t ū 10–20 cm storio m e - d i n i ū s t u l p ū, į kurių tarpus horizontaliai vienas ant kito būdavo priklojama panašaus storio rąstų. Kartais tokios užtvartos darytos iš kelių viena prie kitos pastatytų sienų, sujungtų taip, kad susidarė tarsi vienguba apie 1–1,5 m pločio užtvara. Pavyzdžiui, tokio tipo užtvartos liekanų, datuojamų II–I [tūkstantmečiu] pr. m. e., aptikta Aukštadvario piliakalnyje. <...> Kiek vėlyvesniuose, jau I tūkstantmečiu pr. m. e. antros pusės, vakarų Lietuvos piliakalnių (Imbarės, Sauginių) sluoksniuose aptikta jau kiek platesnių, maždaug per 1–2 m viena nuo kitos nutolusių, medinių gynybinių dvigubų sienų liekanų. <...> Ankstyvųjų piliakalnių gynybinės užtvartos dažnai dar papildomai būdavo sutvirtinamos akmenimis, kuriuos dėdavo iš vienos užtvartos pusės (Sauginiai), kitais atvejais – iš abiejų (Aukštadvaris), o dar kitais – dvigubos užtvartos viduryje (Imbarė). Panašių gynybinių užtvartų pėdsakų aptinkama ir daugelyje kitų Rytų Europos miškų juostos ankstyvųjų piliakalnių“ [13: 16–18, žr. 71].

Tokios sutvirtintos gyven-*vietės*, kurių ryškiausias, būtinas požymis – stačių medinių stulpų, taigi kuolų, baslių, miėtų, aptvaras, – ir yra senieji, pirmykščiai baltų *miestai*. Todėl labai pagrįstai galima tikėtis, kad ir žodžiai jiems įvardyti, turėję rasti jau anuo laikotarpiu, bus sudaryti pagal šį ryškiausią požymį, kaip kad minėtasis *girdas*.

ŽODŽIO *MIESTAS* KILMĖ IR DARYBA

Praslavų **mĕsto* sąsają su lie. *miėtas*, la. *miets* ir kt. imant už pagrindą, būtina atsižvelgti į tai, kaip aiškinami šie baltų žodžiai. O jie ne vien tik atliepia minėtus giminiškus kitų ide. kalbų daiktavardžius, bet yra tiesiogiai išvedami iš atitinkamo baltų veiksmazodžio, kuriam atstovauja, pirma, la. *mie-nu*, *miet* ‘kalti kuolą, bestį baslį’ (*miet mietu zemē* ‘kalti kuolą, mieta į žemę’ [32: 413]) arba, Kazimiero Būgos apibrėžimu, ‘kalti stačiatvorę’; antra, iš šio latvių veiksmazodžio ir lietuvių daiktavardžio *miėtas* K. Būgos rekonstruotas atitinkamas lie. veiksmazodis **miėti* ta pačia reikšme [8: 370; 9: 256]. Šis baltų veiksmazodis (**meiti*) savo ruožtu remiasi ide. veiksmazodžio šaknimi **mei-* ‘įtvirtinti, sutvirtinti (befestigen)’, kuriai priklauso sen. indų veiksmazodis *minóti* ‘įtvirtina ką žemėje, sutvirtina, stato, renčia’ ir iš jo kilę *mitá-* ‘įtvirtintas, įkastas, įbestas, pastatytas’, *métar-* ‘statytojas’, *mití-* ‘įtvirtinimas, pastatymas’ bei *mit-* ‘stulpas, mieta, kolona’ greta *methís* ‘stulpas, mieta’ (iš **mēit-*); taip pat lo. *mūnio, -ire* (< *moenio*) ‘sutvirtinti, apsupti įtvirtinimais, apverti’ ir *moenia* ‘(miesto) sienos; apsauginis pylimas, įtvirtinimai; miesto ribos, miestas, miesto pastatai’, *mūrus* (< *moiros*) ‘(miesto) siena, mūras, pylimas, įtvirtinimai’ kartu su *mēta* (< **mē[i]t-*) ‘kūgis, piramidė, stulpas (smailu galu)’ bei kt. Taigi lie. *miėtas* (kaip ir la. *miets*) be kliūčių paaiškinamas (rytų) baltų kalbų priemonėmis pagal indoeuropiečių prokalbę siekiantį darybos modelį: tai veiksmazodžio lie. **miėti* (= la. *miet*) ‘kalti kuolą, stačiatvorę’ būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvis (kaip kad minėtasis ide. **mei-to-s* yra veiksmazodžio ide. **mei-* būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvis). Semantiškai tokį daiktavardžio ir veiksmazodžio reikšmių santykį patikimai paremia lie. *baslŷs iš bėsti* ir *kuōlas iš kálti*; atitinkamai sl. **kolō* (ru. *кол* ir kt.) ‘kuolas’ iš **kolti* (ru. *колоть* ir kt.) ‘besti, kalti’ ir pan. Šioje pastraipoje remtasi [8: 370; 9: 256; 21: 451; 28: 592–593; 40: 636–637, 683; 46: 709; 53: 321, § 182; 56: 398; 61: 80, 100–101, 131–132; 83: 285; 85: 410; 88: 160–161], sen. indų žodžių reikšmės pateikiamos pagal [38: 815, 832; 71: 511, 512, 521; 75: 707]; lotynų – pagal [34: 529, 539, 549, 551; 72: 558, 568, 570].

Pastarasis pavyzdys vertas dėmesio dar ir dėl to, kad sl. **kolъ* vediniai šiuolaikinėse slavų kalbose turi ne tik reikšmę ‘kuolas’, bet ir reikšmę ‘stačiatvorė’, kaip antai blr. dial. *кол* [88: 161]; atsižvelgtinas ir ru. *часто-кол* ‘stačiatvorė’. Reikšmės perėjimas nuo ‘miestas, kuolas, baslys’ prie ‘stačiatvorė, tvora, aptvaras’ – ir suprantama, ir liudijama gausybės pavyzdžių. Antai gr. *σταυρός* ‘kuolas, miestas’, *σταυρώω* ‘apsupti kuolais, stačiatvorė’ ir *σταύρωμα* ‘stačiatvorė, aptvaras’ [68: 1500]; lo. *vallus* ‘miestas, kuolas, baslys’, bet vėlgi ir ‘statinė tvora, stačiatvorė’ (plg. *vallum caedere* ‘kalti stačiatvorę’), ir netgi ‘pylimas su stačiatvorė’, kaip ir vedinys *vallum* (nom. neutr.) ‘aptvaras iš rąstų’, ‘pylimas su stačiatvorė’ [34: 902; 72: 910]; atsižvelgtinas ir veiksmažodžio *pango,-ere* ‘(į)kalti’ šaknies *pāgus* ‘kaimas’, ‘sritis, apygarda’ [34: 607, 610; 72: 625, 628; 61: 236, 245–246]. Gretinys (paralelė) šiems pavyzdžiams savo ruožtu yra minėtieji lo. *moenia* ‘apsauginis pylimas, įtvirtinimai’ ir būtent ‘m i e s t o siena’ (plg. *moenibus urbem cingere* arba *circumdāre* ‘apsupti miestą siena’ [72: 558]), ‘miesto ribos, m i e s t a s’ ir t. t., *mūnio,-ire* ‘apsupti įtvirtinimais, aptverti’, *mūrus* ‘(m i e s t o) siena, mūras, pylimas, įtvirtinimai’. Pasak V. Toporovo, dar „šiuo atžvilgiu verti dėmesio tokie anatolų m i e s t o pavadinimai kaip hieroglifinis luvių *mini-*, lykų *meñna-*, galbūt ir hetitų **mina/i-*“, irgi veikiausiai kilę iš ide. **mei-* ‘sutvirtinti’ [78: 124].

Taigi iš veiksmažodžio šaknies ide. **mei-* ‘sutvirtinti’ įvairiose kalbose randasi ne tik reikšmė ‘kuolas, m i e t a s’, bet ir ‘kuolų, miestų aptvaras, stačiatvorė’, ‘miesto pylimas su stačiatvorė, miesto siena’ ir galiausiai būtent ‘m i e s t a s’, juolab kad tokia reikšmių raida, kaip buvo parodyta, yra dėsninga.

Kaip tik šitaip ir galima suprasti esant sudarytą žodžį *miestas*. Pirmiausia dėl to atsižvelgtini būdingi daiktavardžio *miestas* ir jo denominatyvų *mietyti*, *mietuoti* ‘kalti mietus’ vartojimo pavyzdžiai: *Pritaisė daugybę miety, kana kiek tvorų galės aptverti; Mietyk mietus, kol užmietysi, o paskui tverk; Vienas mietuoja, antras tveria tvorą* [33 VIII: 157–158]; taip pat la. *miets* žodžių junginiuose *mietu žogs* ‘statinių [= miestų] tvora’, *sėtas miets* ‘tvoros miestas’, juolab kad iš la. *sėta* reikšmės ‘tvora, aptvaras’ yra išriedėjusi ‘kiemas; sodyba, ūkis’, o sudurtinis *pilsėta* yra būtent ‘miestas’ (< *pils sėta* ‘pilies, tvirtovės aptvaras’) [32: 414, 565, 661; 29: 50].

Pažymėtina, kad žodį *miestas* pavartoja ir Simonas Daukantas, aprašydamas senovės lietuvių pilies statybą: „Vardas pats pilis, nuo žodžio pilti, rodo, ką jis žymina, nesgi kalnėnai ir žemaičiai, norėdami savo lobį nuo neprietelių paglemžti, strūnijo tas pilis tokiu būdu. Visų pirma <...> pylė žemės sienas, į ketvirtainį pailguotiną pavėdžias, it į trobesį keliais sieksniais aukštą ir mažne tiek pat storą; nuo neprieinamosios pusės buvo anga, o visos to ketvirtainio sienos kaip iš lauko, taip ir iš vidaus giliu grioviu apkastos, kurio griovio lauko pašalys buvo užtvertas statiniu ažuolo atbulų m i e t ū, prie kits kito sudurtų. Ant tų sienų viršaus <...> vėl buvo atbulų m i e t ū statinys, už kurio pilies gyventojai stoję akmenaičius iš svilksnių ant neprietelių svaidė it krušą bėrė“ [15: 598–599].

Visai įtikėtina tad būtų prielaida, jog statant įtvirtintą gyvenvietę – senovės miestą galėjo būti vartojamas veiksmažodis lie. **miėti* (la. *miēt*) ‘kalti mieta, mietus, miestų stačiatvorę’. Ir kaip su priesaga *-ta-* iš šio veiksmažodžio dėsningai išeina daiktavardis *miestas* [53: 321, § 182 (plačiau: 319–324, § 181–183)], taip su priesaga *-sta-* [53: 324–325, § 184] iš jo ne mažiau dėsningai išeina daiktavardis *miestas* reikšme ‘stačiatvorė, stačiatvorės aptvaras’ > ‘stačiatvorė aptverta įtvirtinta vieta, gyvenvietė, miestas’. Plg. su atitinkamomis priesagomis *grum-stas* ir *grum-tas* ‘grumstas’ iš *grūmti* ‘spausti, maigyti, grūsti’; *lankestas* ‘vingis’ ir *lank-tas* ‘skliautas’ iš *leñkti* kt. [53: 324–325, § 184; žr. atitinkamai 33 III:

663–665 ir VII: 134, 137, 347 t.; plg. 9: 592] (7). Sudėtingesnis, bet šia dingstimi vis dėlto paminėtinas yra Vinco Urbučio išnagrinėtas atvejis, iš kurio mums dabar svarbiausia, kad: „Be *skliaūtas* ‘frontonas’ <...>, šnektose (pirmiausia rytų aukštaičių) dar pasitaiko *skliaūstas* ‘t. p.’ – priesagos *-(s)tas* veiksmo rezultato pavadinimas šalia to paties pamatinio veiksmažodžio“ [59: 225, žr. 228].

Abiejų priesagų sukeičiamumą, o kartu ir abiejų vedinių tarpusavio ryšį itin įtaigiai rodo žodis *miestas* reikšme ‘mietas’, nors tepaliudytas vienašyk (tarpukariu Kaltanėnuose, Švenčionių r.) nenurodant kirčio: *Kai pasėja javus, tai toje dirvoje nereikia besti miestas, nes javai neišdygs* [3: 30, Nr. 484].

Įmanoma ir kitokia žodžio *miestas* daryba, geriau sutinkanti su minėtu praslavų **mēsto* aiškinimu. Kadangi lie. **miēti* (la. *miet*) ‘kalti metą, miestų stačiatvorę’ remiasi ide. veiksmažodžio šaknimi **mei-*, tai iš formantu **-t-* išplėtos ide. šaknies **mei-t-*, kuria kaip tik grindžiamas prasl. **mēsto*, lietuvių kalboje pagrįstai galima būtų laukti veiksmažodžio **miēsti* (*miēčia*, *miētē*) ta pačia arba artima reikšme. Tokiu atveju ir *miētyti* ‘kalti mietus’ formaliai šiaip jau galėtų būti ne denominatyvas, o pirminio veiksmažodžio **miēsti* priesagos *-yti* vedinys, juolab kad veiksmažodžių vediniai su šia priesaga virsta arba kauzatyvais (rečiau, plg. *mirk-ti* : *mirk-yti*), arba iteratyvais (reguliariau, plg. *spāus-ti* : *spāud-yti*; *tem̃p-ti* : *tamp-yti*; *mēs-ti* : *mēt-yti* ir t. t.) [24: 396–397, 399; 53: 529–532, 534–535, § 237]. Mūsų atveju, tiesa, dėl seniems veiksmažodžiams su *-yti* būdingo šaknies balsio pasikeitimo veikiau būtų tikėtina lytis **maityti* (plg. *iēžti* : *aižyti*; *sviesti* : *svaidyti* ir kt.), nors ilgainiui veiksmažodžiai su šia priesaga sudaromi nebekeičiant šaknies balsio [53: 529–532] (8).

Veiksmažodžio **miēsti* būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvis su priesaga *-ta-* būtų kaip tik **miēstas* – visai kaip *miētas* yra veiksmažodžio **miēti* būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvis su priesaga *-ta-*. Analogišką darybos santykį rodo, pavyzdžiui, *gliēti* ‘tepti, lipyti, glaistyti’ ir *už-gliēti* ‘užtepti’ [33 III: 421]; *skriēti* ‘suktis, judėti ratu; daryti apskritimą, apvaliai brėžti ir t. t.’ ir *skriēsti* (*skriēčia*, *skriētē*) ‘brėžti apskritimą, ratą; apvalinti’, iš kurio yra pasidarytas daiktavardis *skriēstas* ‘skriestuvas’ (greta įprasto *skriestuvos*) [21: 816–817; 33 XII: 1050, 1069–1070 t.]; taip pat *siēti* ‘rišti, tvirtinti, kabinti’ ir *siēsti* (*siēčia*, *siētē*) ta pačia

(7) Juoba kad su priesaga *-(s)ta-* iš veiksmažodžių šaknų sudaromi būtent veiksmo rezultatų pavadinimai [2: 93, § 146].

Voicecho Smoczynskio (Wojciech Smoczyński) pasiūlytas aiškinimas elementą *-sta-* esant iteratyvinių veiksmažodžių su priesaga *-styti* „resegmentacijos“ rezultata – pavyzdžiui, *klō-stas* (greta *klō-tas*) < *klōst-as* < *klōst-yti* < *klō-styti* (*klōti* iteratyvas) [55: 162, 167–168; žr. 33 VI: 149–152] arba, atsižvelgiant į jau minėtus pavyzdžius, *grum̃-stas* < *grum̃st-as* < **grumst-yti* < **grum-styti* (*grūmti* iteratyvas), *lañk-stas* < *lañkst-as* < *lankst-yti* < *lank-styti* (*leñkti* iteratyvas) ir pan. – reikalo esmės nekeičia, nes tokiu atveju pakaktų nurodyti kaip tarpinę grandį iteratyvą **miēstyti*, tomis pačiomis teisėmis su priesaga *-styti* padarytą iš **miē-ti* ‘kalti metą, miestų stačiatvorę’, o juo žymimo veiksmo, kaip kartotinio, rezultatas juolab reikštų ne vieną paskirą ‘kuolą’ (*miētas* iš **miēti*), o būtent ‘stačiatvorę’ > ‘miestas’ (**miēstas* iš **miēstyti*).

(8) Dar kartą prisiminkime plačiai vartojamą veiksmažodžių „priesagą *-styti*, dažniausiai dažniniams veiksmažodžiams sudaryti“, kuri šiaip jau „daug kur yra arba gali būti išriedėjusi iš vardažodinės priesagos *-sta-* (*-sta*)“, pavyzdžiui: *dāigstyti* ‘daigyti’ (: *diegti*), *draikstytis* ‘draikytis’ (: *driēkti*), *glaistytis* ‘patepti’ (: *gliēti*), *graibstytis* ‘graibyti’ (: *griēbti*), *laistytis* ‘glaistyti, užlipyti, užklijuoti’ (: *liēti*) ir *laistyti* ‘nuolat lieti, pilstyti’ (: *liēti*), *saisytis* ‘raiškoti’ (: *siēti*), *smaigstytis* ‘smaigyti’ (: *smeigtis*), *švaistytis* ‘visaip aplink šviesti, švietinėti’ (: *šviēsti*), *tāikstyti(s)* ‘taikinti(s)’ (: *teikti*) ir kt. [53: 537–538, § 275]. Tai-gi iš **miēti* lauktinas iteratyvas būtų **maistytis*. Ar neišeitų prūsų kalbos ar baltų prokalbės dirvoje atitinkamai paaiškinti prūsiškus žodžius *maista*, *maysta* ‘miestas’? Vytauto Mažiulio sprendimu, jie „matyt, taisytni į **miasta* resp. **myasta*“ ir laikytini polonizmais“ [42: 574].

reikšme [27: 130 (čia ir daugiau pavyzdžių); 33 XII: 530, 531 t.] bei kt. Kadangi, pasak Prano Skardžiaus, „tam tikrais atvejais yra sunku pasakyti, ar turime priesagą *-sta-* (*-sta*), ar *-ta-* (*-ta*), pvz., *karštas* ‘kertukas, Spitzmaus’ Svėdasai (: *keřta, kiršti*)“ [53: 325, § 184] ir pan., tai ir daiktavardis *miestas*, laikant jį lietuvišku, gali būti padarytas tiek iš veiksmažodžio **miėti* ‘kalti mietų stačiatvorę’ su priesaga *-sta-*, tiek iš veiksmažodžio **miesti* su priesaga *-ta-*. Reikšmės atžvilgiu abi galimybės lygiavertės. Antrosios iš jų pranašumas – atitikimas prasl. **mēsto* darybą.

Remiantis veiksmažodžiu **miesti*, atitinkamai būtų galima paaiškinti, pavyzdžiui, pievos Kartenos apskrity pavadinimą *Miestinė* [53: 266, § 154]: ne kaip ‘miestui priklausanti’ iš daiktavardžio *miestas* (tokiu atveju atributu veikiau eitų genityvas *miesto*), o kaip ‘(aptvartu iš sukaltų mietų) aptverta’, būtent kaip veiksmažodžio **miesti* veiksmo rezultato pavadinimas, plg. *kastinė* ‘iškasta duobė’ iš *kasti* bei kt. [33 V: 395; apie priesagos *-inis, -inė* veiksmo rezultato pavadinimus žr. 2: 95–96, § 151]. Dėl darybos ir atitinkamos semantikos palyginimui paminėtini tokie būdingi *p i e v ū* pavadinimai kaip *Aptvarà, Aptvarai, Ąptvaras, Ąptvaros, Aptvaralė, Aptvaralės, Aptvarālis, Aptvarēlis, Aptvertōji* ir ypač tos pat priesagos *Aptverinė* bei *Aptvertinė* [35: 161–162]; taip pat *Garđinas* (kilme ir daryba sutampa su miesto pavadinimu), *Gardinys* (greta apeliatyvų *gardinys* ir juolab *gardinis* ‘gardas’) ir pan. [36: 80, 81; 33 III: 122]. *Miestinė* (pieva) tad reikštų paprasčiausiai ‘(mietų gardu) aptverta’. Panašiai galėtų būti aiškinamas ir Pelesos apylinkių Paliūnų kaimo lauko bei pievos sudurtinis pavadinimas *Kugiāmiestis* (gud. *Kugiāmiesci*) [47: 674]. Na, jį vėlgi galima būtų laikyti (hibridiniu) slavizmu, nes ru. *mečno* tarmėse irgi įgauna reikšmę ‘šienaujama pieva’ [80: 83], bet tuomet tektų atsisakyti sąsajos su *Miestine*. Vis dėlto slavizmą šiame pavadinime įžiūrėti atrodo kebliau nei abu žodžius laikyti turint tą patį bendrą semantinį pagrindą – ‘aptvertumą’, išreikštą veiksmažodžio **miesti* (bei jo slaviškojo atitikmens) vediniais.

Taigi lietuvių žodžio *miestas* kilmė juo labiau sklandžiai gali būti paaiškinta tomis pačiomis priemonėmis kaip slavų **mēsto*. Kaip sakytą, pradžioje **meit-to(s)* – tai „būdvardis, apibrėžiantis erdvės dalį, atskirtą nuo likusios teritorijos“, ir atskirtą būtent stačiatvore ar bent jau aptvaru su įkaltais žemėn mietais. Gana prisiminti, kad „sl. **mēsto* išskyla kaip praslavų epochos naujadaras, pagal daiktavardžių su *-to* tipą pasidarytas iš kamieno (vardažodinio ar veiksmažodinio), kurį patį slavų kalbos prarado“, kad pagal apibrėžimą tai „etimologiškai keblus žodis, slavų kalbose neturintis tolesnių vidinių ryšių“ [89: 205–206], – ir išskyla aki-vaizdus lietuviškosios, baltiškiosios etimologijos pranašumas.

Lie. *miestas* ir jo baltiškieji atitikmenys baltų kalbų terpėje iki šiol gali būti sklandžiai paaiškinti kaip tik taip, kaip yra hipotetiškai aiškinamas slavų prokalbės **mēsto*. Jo pirminė reikšmė ‘vieta’ nėra jokia kliūtis jį ir jo baltiškąjį > lietuviškąjį atitikmenį *miestas* aiškinti nepriklausomai tos pačios pirminės aptvertumo reikšmės pagrindu: prasl. **mēsto* reikšmė ‘vieta’ ir balt. > lie. *miestas* reikšmė ‘miestas’ būtų išriedėjusi iš tos pačios pirminės reikšmės ‘mietais, mietų stačiatvore aptvertas’ – tariant, **ap-miestas*.

IŠVADA: MIESTAS GALI NEBŪTI SLAVIZMAS

Kodėl tad išvis lietuvių žodis *miestas* laikomas skoliniu, slavizmu?

Lemiamą argumentą šiuo klausimu yra pateikęs K. Būga: „Lietuvių diftongas *ie*, atspindintis senovės rusų *ie*, šiaurės vakarų (Telšių ap.) bei pietryčių žemaičių (Raseinių ap.) tarmėse griežtai skiriasi nuo kito, pralietuviško, diftongo *ie*. Šiaurės vakarų žemaičių tarmėse pralietuviškas diftongas *ie* skamba kaip diftongas *ei* (su ‘uždaru’ trumpu *e*), o pietryčių – kaip monofongas *i*. Pvz., *pieva, liepa, siėti, rieti, kiėlė* ką tik paminėtose tarmėse

tariami: *pėiva – pīva, lėipa – līpa, sėitė – sītė, rėitė – rītė, kėilė – kīlė*, tuo tarpu skoliniai *vierà, svietas, viėdras* ir kt. tariami kaip aukštaičių – su diftongu *ie*. Visose aukštaičių tarmėse abu diftongai visiškai susiliejo viename *ie*. Aukštaičiai vienodai taria *ie* ir kilme lietuviškame *sietas*, ir skolintame *svietas*. <...> Žemaičių *miėst(a)s* savuoju *ie* aiškiai rodo, kad ir aukštaitiškas miesto-vietos pavadinimas *miėstas* nėra kilme lietuviškas žodis“ [8: 345].

Nurodytos žemaičių tarmių ypatybės tad yra vienintelė dingstis lietuvių žodį *miėstas* laikyti skoliniu.

Tačiau minėtose žemaičių tarmėse „kaip aukštaičių“ yra tariami ne tik skoliniai, bet ir kai kurie lietuviški literatūrinės kalbos žodžiai. Zigmo Zinkevičiaus *Lietuvių dialektologijoje* greta skolinių *biesas, griėks, miėsc, plīenc, susiēc, sviēc, viėdras* bei kt. nurodomi ir tokie kilme lietuviški, bet analogiškai tariami žodžiai kaip *griėšč* ‘griežtas’, *dīėuas, šiėlà, viėšpac, viėšas, viėtiinis* ‘vietinis’ bei kt. [65: 86]. Daugelis šių kilme lietuviškų žodžių, minėtose žemaičių tarmėse tariamų „kaip aukštaičių“ dėl literatūrinės kalbos poveikio, yra gerai žinomi nuo pirmųjų lietuvių kalbos rašto paminklų, kaip ir *miėstas*. Galima tad iškelti prielaidą, kad ir *miėstas* šiose tarmėse imtas tarti „kaip aukštaičių“ ne todėl, kad yra skolinys, o todėl, kad buvo suvoktas kaip literatūrinės (ne „kaimiškos“, o „miestiškos“) kalbos žodis. Tokiu atveju žemaičių *miėsc* tereikia perkelti iš pirmojo, skolinių, sąrašo į antrąjį, savų senų žodžių sąrašą, kurie yra tariami „kaip aukštaičių“ dėl lietuvių literatūrinės kalbos poveikio.

Galų gale, savo seno žodžio *miėstas* tarimui lietuvių tarmėse galėjo padaryti poveikį ir slavieškieji atitikmenys, bet tai nieku gyvu nėra pakankamas pagrindas patį žodį laikyti skoliniu. Nes visai įmanoma – tiesą sakant, dažna – yra padėtis, kai greta savo seno žodžio atsiranda artimės ar tos pačios reikšmės panašiai skambantis skolinys ir su juo nebeatsiriamai susimaišo.

Ir šiaip jau žodžio *miėstas* tarimas XX a. žemaičių tarmėse vargiai gali įrodyti jį buvus skolinį pirmuosiuose lietuvių kalbos rašto paminkluose. Pirmą derėtų įsitikinti tas pačias žemaičių tarmių ypatybes galiojus jau XVI a.

Todėl K. Būgos pateiktas argumentas žodį lie. *miėstas* esant skolinį negali būti lemiamas ir galutinis. O jei taip, tai galutinio argumento – vadinasi, jokio svaraus argumento išvis – jį laikyti slavizmu iš tikrųjų nėra. Priešingai, kaip matyti, yra labai rimtas pagrindas jį laikyti savu, baltišku žodžiu, o jo santykį su slaviškuoju atitikmeniu grįsti arba bendra kilme ir daryba baltų-slavų prokalbės lygmeniu, arba net ankstyvu skolinimusi iš kurios nors baltų kalbos.

Gauta 2024 01 16

Priimta 2024 04 16

Literatūra ir šaltiniai

- [1] *Altlitauisches etymologisches Wörterbuch*. Version 1.1. Unter der Leitung von Wolfgang Hock und der Mitarbeit von Elvira-Julia Bukevičiūtė und Christiane Schiller. Berlin: Humboldt-Universität zu Berlin, 2019.
- [2] AMBRAZAS, Saulius. *Daiktavardžių darybos raida: Lietuvių kalbos veiksmažodiniai vediniai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
- [3] BALYS, Jonas. *Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai*. Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla, 1986.
- [4] BASANAVIČIUS, Jonas. *Rinktiniai raštai*. Paruošė D. Krištopaitė. Vilnius: Vaga, 1970.
- [5] *Baltų religijos ir mitologijos relikvai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*: Šaltinių rinkinys. Sudarė ir parengė V. Ališauskas. Vilnius: Lietuvos katalikų mokslo akademija, 2016.

- [6] BROWNING, W. R. F. *A Dictionary of the Bible*. Oxford–New York: Oxford University Press, 1997.
- [7] BUCK, Carl Darling. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago: The University of Chicago Press, 1949.
- [8] BŪGA, Kazimieras. *Rinkiniai raštai*. I. Sudarė Z. Zinkevičius. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958.
- [9] BŪGA, Kazimieras. *Rinkiniai raštai*. II. Sudarė Z. Zinkevičius. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1959.
- [10] BŪGA, Kazimieras. *Rinkiniai raštai*. III. Sudarė Z. Zinkevičius. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961.
- [10a] BURACĖS, Balys. *Pasakojimai ir padavimai*. Sudarė A. Degutis, V. Jankauskas. Vilnius: Mintis, 1996.
- [11] CAESAR, Gaius Iulius. *Galų karo užrašai*. Iš lotynų kalbos vertė V. Radvilienė. Vilnius: Baltos lankos, 1998.
- [12] CHROSTOWSKI, Waldemar. *Biblinė miesto vizija. Miestelėnai: „Taurus“ almanachas*. I. Redaktorius-sudarytojas E. Ališanka. Vilnius: Taura, 1991.
- [13] DAUGUDIS, Vytautas. *Senoji medinė statyba Lietuvoje*. Vilnius: Mokslas, 1982.
- [14] DAUJOTYTĖ, Viktorija. Įsibuvimas: žvilgsnis, daiktas, žodis. *Liaudies kultūra*, 2012, Nr. 4.
- [15] DAUKANTAS, Simonas. *Raštai*. I. Vilnius: Vaga, 1976.
- [16] DERKSEN, Rick. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden–Boston: Brill, 2008.
- [17] DERKSEN, Rick. *Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon*. Leiden–Boston: Brill, 2015.
- [18] DOWDEN, Ken. *European Paganism: The realities of Cult from Antiquity to the Middle Ages*. London and New York: Routledge, 2000.
- [19] ELIADE, Mircea. *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*. London: Penguin Books–Arcana, 1989.
- [20] *Egilio saga*. Iš islandų kalbos vertė S. Steponavičienė. Vilnius: Vaga, 1975.
- [21] FRAENKEL, Ernst. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. I–II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag–Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962–1965. (Puslapių numeravimas ištisinis.)
- [22] FRISK, Hjalmar. *Griechisches etymologisches Wörterbuch*. I. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1960.
- [23] GIMBUTIENĖ, Marija. *Baltai priešistoriniais laikais: Etnogenezė, materialinė kultūra ir mitologija*. Vilnius: Mokslas, 1985.
- [24] *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Redaktorius V. Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
- [25] GRASSMANN, Hermann. *Wörterbuch zum Rig-Veda*. Delhi, 1999 (1872).
- [26] JONES, Prudence; PENNICK, Nigel. *A History of Pagan Europe*. London and New York: Routledge, 2007.
- [26a] JUCEVIČIUS, Liudvikas Adomas. *Raštai*. Redakcinė komisija: J. Lebedys, M. Lukšienė, Z. Slaviūnas. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959.
- [27] KARALIŪNAS, Simas. *Balų kalbų struktūrų bendrybės ir jų kilmė*. Vilnius: Mokslas, 1987.
- [28] KARULIS, Konstantīns. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. I. Rīga: Avots, 1992.
- [29] KARULIS, Konstantīns. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. II. Rīga: Avots, 1992.

- [30] KLEIN, Ernest. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*. Amsterdam etc.: Elsevier, 2003.
- [31] KLUGE, Friedrich. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 23., erweiterte Auflage bearbeitet von Elmar Seebold. Berlin–New York, 1999.
- [32] *Latvių–lietuvių kalbų žodynas*. Sudarė A. Butkus. Kaunas: Aesti, 2003.
- [32a] *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas*. II. Vilnius: Mintis, 1976.
- [33] *Lietuvių kalbos žodynas*. I–XX. Vilnius, 1956–2002.
- [34] KUZAVINIS, Kazimieras. *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- [35] *Lietuvos vietovardžių žodynas*. I. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.
- [36] *Lietuvos vietovardžių žodynas*. III. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2018.
- [37] MARBURGIETIS, Vyandas. *Naujoji Prūsijos kronika*. Vertė R. Jasas. Vilnius: Vaga, 1999.
- [38] *A Sanskrit-English Dictionary, etymologically and philologically arranged, with special reference to cognate Indo-European languages by Sir. Monier Monier-Williams*. New edition, greatly enlarged and improved with the collaboration of professor E. Leumann, professor C. Cappeller, and other scholars. Delhi: Motilal Banarsidass, 1999 (Oxford University Press, 1899).
- [39] MAYRHOFER, Manfred. *Etymologisches Wörterbuch des Altindischen*. II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1996.
- [40] MAYRHOFER, Manfred. *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen*. II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1963.
- [41] MAYRHOFER, Manfred. *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen*. III. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1976.
- [42] MAŽIULIS, Vytautas. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2013.
- [43] MAŽIULIS, Vytautas. *Prūsų kalbos paminklai II*. Vilnius: Mokslas, 1981.
- [44] *The Concise Oxford Dictionary of English Etymology*. Edited by T. F. Hoad. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- [45] *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*. Erarbeitet unter der Leitung von Wolfgang Pfeifer. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2004.
- [45a] PĖTERAITIS, Vilius. *Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžiai: Jų kilmė ir reikšmė*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.
- [46] POKORNY, Julius. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. I. Bern–München: Francke Verlag, 1959.
- [47] RAZMUKAITĖ, Marytė. *Pelesos apylinkių vietovardžiai. Lydos krašto lietuviai*. II. Redaktorių komisijos pirmininkas N. Vėlius. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2002.
- [48] RIMANTIENĖ, Rimutė. *Lietuva iki Kristaus*. Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 1995.
- [49] RIMANTIENĖ, Rimutė. *Akmens amžius Lietuvoje*. 2-as papildytas leidimas. Vilnius: Žiburio leidykla, 1996.
- [50] ROWELL, Stephen C. *Ką ankstyvieji rašytiniai šaltiniai byloja apie Kreivosios pilies vietą. Lietuvos pilyys*. IV. Vilnius: Vilniaus pilių valstybinis kultūrinis rezervatas, 2009.
- [51] SABALIAUSKAS, Algirdas. *Lietuvių kalbos leksika*. Vilnius: Mokslas, 1990.
- [52] SABALIAUSKAS, Algirdas. *Iš kur jie? Pasakojimas apie žodžių kilmę*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1994.
- [53] SKARDŽIUS, Pranas. *Rinktiniai raštai*. I: *Lietuvių kalbos žodžių daryba*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1996.

- [54] SKARDŽIUS, Pranas. *Rinktiniai raštai. IV: Moksliniai straipsniai ir studijos*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.
- [55] SMO CZYŃSKI, Wojciech. Litewskie wyrazy typu *ĩndas, Ąpstas* oraz typu *saĩmdas*. *Балтославянские исследования 1998–1999*. Москва: Индрик, 2000.
- [56] SMO CZYŃSKI, Wojciech. *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Wilno: Uniwersytet Wileński, 2007.
- [57] *Pasaulinės literatūros biblioteka: Senovės Rytų poezija*. Vilnius: Vaga, 1991.
- [58] TURNER, Victor. *The Ritual Process: Structure and Antistructure*. Ithaca: Cornell University Press, 1979.
- [59] URBUTIS, Vincas. *Baltų etimologijos etidudai 2*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009.
- [60] *The American Heritage Dictionary of Indo-European Roots*. Revised and edited by C. Watkins. Boston: Houghton Mifflin Company, 1985.
- [61] *Lateinisches etymologisches Wörterbuch von A. Walde*. II. 3., neubearbeitete Auflage von J. B. Hofmann. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1954.
- [62] WEST, Martin Litchfield. *Indo-European Poetry and Myth*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- [62a] *Vietovardžių žodynas*. Sudarė A. Pupkis ir kiti. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002.
- [63] VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ, Regina. Brūkšniuotosios keramikos kultūra. *Lietuvių etnogenezė*. Vilnius: Mokslas, 1987.
- [64] ZABIELA, Gintautas. *Lietuvos medinės pilys*. Vilnius: Diemedis, 1995.
- [65] ZINKEVIČIUS, Zigmąs. *Lietuvių dialektologija: Lyginamoji tarmių fonetika ir morfologija*. Vilnius: Mintis, 1966.
- [66] ZINKEVIČIUS, Zigmąs. *Lietuvių kalbos istorija*. II: *Iki pirmųjų raštų*. Vilnius: Mokslas, 1987.
- [67] ZINKEVIČIUS, Zigmąs. Seniausi lietuvių kalbiniai kontaktai su slavais. *Lietuvių kalbotyros klausimai*. XXVIII: *Kalbų ryšiai ir sąveikos*. Vilnius: Mokslas, 1989.
- [67a] ZINKEVIČIUS, Zigmąs. *Senosios Lietuvos valstybės vardynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.
- [68] *Древнегреческо-русский словарь*. I–II. Составил И. Х. Дворецкий. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958. (Puslapių numeravimas ištisinis.)
- [69] ЕЛИЗАРЕНКОВА, Татьяна Яковлевна. *Слова и вещи в Ригведе*. Москва: Восточная литература, 1999.
- [70] КАРДИНИ, Франко. *Истоки средневекового рыцарства*. Москва: Прогресс, 1987.
- [71] КОЧЕРГИНА, Вера Александровна. *Санскритско-русский словарь*. Издание 3-е, исправленное и дополненное. Москва: Филология, 1996.
- [72] *Латинско-русский словарь*. Составили И. Х. Дворецкий и Д. Н. Корольков. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1949.
- [72a] НЕРОЗНЯК, Владимир Петрович. *Названия древнерусских городов*. Москва: Наука, 1983.
- [73] ОТКУПЩИКОВ, Юрий Владимирович. *Очерки по этимологии*. Санкт-Петербург: Издательство С.-Петербургского университета, 2001.
- [74] *Ригведа: Мандалы I–IV*. Издание подготовила Т. Я. Елизаренкова. Москва: Наука, 1989.
- [75] *Ригведа: Мандалы V–VIII*. Издание подготовила Т. Я. Елизаренкова. Москва: Наука, 1995.
- [76] *Священные письмены майя: Пополь-Вух; Рабиналь-ачи*. Составитель Илья Стогов. Санкт-Петербург: Амфора, 2000.
- [77] ТОПОРОВ, Владимир Николаевич. *Прусский язык: Словарь*. I: A–D. Москва: Наука, 1975.

- [78] ТОПОРОВ, Владимир Николаевич. К семантике четверичности (анатолийское *тец- и др.). *Этимология 1981*. Москва: Наука, 1983.
- [79] ТОПОРОВ, Владимир Николаевич. Заметки по реконструкции текстов. *Исследования по структуре текста*. Москва: Наука, 1987.
- [80] ТОПОРОВ, Владимир Николаевич. О понятии места, его внутренних связях, его контексте (значение, смысл, этимология). *Язык культуры: Семантика и грамматика*. К 80-летию со дня рождения академика Никиты Ильича Толстого (1923–1996). Москва: Индрик, 2004.
- [81] ТОПОРОВА, Татьяна Владимировна. *Семантическая структура древнегерманской модели мира*. Москва: Радикс, 1994.
- [82] ФАСМЕР, Макс. *Этимологический словарь русского языка*. I. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева. Санкт-Петербург: Азбука, 1996.
- [83] ФАСМЕР, Макс. *Этимологический словарь русского языка*. II. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева. Санкт-Петербург: Азбука, 1996.
- [84] ФАСМЕР, Макс. *Этимологический словарь русского языка*. IV. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева. Санкт-Петербург: Азбука, 1996.
- [85] ЧЕРНЫХ, Павел Яковлевич. *Историко-этимологический словарь современного русского языка*. I. Москва: Русский язык, 1999.
- [86] ШМИДТ, Евгений Альфредович. Поселения Днепро-Двинской культуры в верховьях Днепра и на смежных территориях. *Gyvenviečių ir keramikos raida baltų žemėse*. Redaktorius A. Girininkas. Vilnius: Savastis, 1994.
- [87] *Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд*. VII. Под редакцией О. Н. Трубачева. Москва: Наука, 1980.
- [88] *Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд*. X. Под редакцией О. Н. Трубачева. Москва: Наука, 1983.
- [89] *Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд*. XVIII. Под редакцией О. Н. Трубачева. Москва: Наука, 1993.
- [90] *Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд*. XIX. Под редакцией О. Н. Трубачева. Москва: Наука, 1993.

DAINIUS RAZAUSKAS

Arguments for the Lithuanian *miestas* ‘town’ Not Being a Slavism

Summary

The article maintains that, contrary to the linguists' unanimous assumption, the Lithuanian word *miestas* ‘town’ could not be a Slavism. The article consists of six parts. In the first one, the introduction, the very problem is identified. Part 2 focuses on the analysis of the Proto-Slavic **město* ‘place’ > ‘town’, previous attempts at its etymologisation are mentioned, and a connection to Lithuanian *mietas* ‘pale, stake’ and Latvian *miet* ‘to pale, to stake up, enclose’, among others, is indicated. Parts 3 and 4 show the characteristic semantic evolution from the meaning ‘enclosure, paled up site’ to the meanings ‘place’ and ‘town’, respectively. Section 5 gives a possible coherent explanation of the word *miestas* by means of the Lithuanian (Baltic) language without any resort to Slavic whatsoever (contrary to the Proto-Slavic **mesto*, which cannot be explained independently). Finally, in part 6 (the conclusion), the single argument primarily proposed by Kazimieras Būga for the *miestas* to be a borrowing from Slavic is considered and refuted as not sufficient for such an assertion.

Keywords: Lithuanian *miestas* ‘town’; Slavisms in Lithuanian; semantic evolution of the meaning ‘town’